

Liubomyr Khakhula

Lwowskie Muzeum Historyczne
ORCID 0000-0002-9954-9962

„O historii trzeba rozmawiać”. Współpraca kulturalna
Zakładu Narodowego im. Ossolińskich i Lwowskiej
Narodowej Naukowej Biblioteki im. Wasyla Stefanyka
jako polityka historyczna (koniec XX – początek
XXI wieku)

Demokratyczne przemiany końca lat osiemdziesiątych i początku dziewięćdziesiątych XX wieku uwypukliły ważny aspekt stosunków polsko-ukraińskich – losy dóbr kultury, które w czasach II wojny światowej i tuż po niej zostały wywiezione / przemieszczone / zrabowane z miejsc ich dotychczasowego przechowywania czy eksponowania. Z perspektywy przełomu XX oraz XXI wieku zasoby muzeów, bibliotek, archiwów zostały przeniesione do kategorii pamięci kulturowej – rodzaju pamięci zbiorowej, który potrzebuje samopotwierdzenia przez słowo, tekst, materialne i rytualne nośniki¹. Zatem dla niepodległych Ukrainy i Polski troska o artefakty kultury narodowej stała się częścią nie tylko państwowej polityki kulturalnej, ale nawet polityki historycznej, skierowanej na odkłamywanie sowieckiej propagandy o wojnie i jej skutkach, a także na ochronę i przywrócenie do narodowych skarbnic nośników kulturowej pamięci Polaków i Ukraińców.

Termin *polityka historyczna* (niem. *Geschichtspolitik*) powstał w Niemczech pod koniec lat osiemdziesiątych XX wieku, podczas *Historikerstreit* – dyskusji historyków o dziedzictwie nazizmu². Wtedy praktyki polityczne związane z wiedzą historyczną wiązały się bardziej ze sferą

¹ M. Saryusz-Wolska, *Pamięć kulturowa*, [w:] *Modi memorandi. Leksykon kultury pamięci*, red. M. Saryusz-Wolska, R. Traba, Warszawa 2014, s. 337–338.

² *Historikerstreit. Spór o miejsce III Rzeszy w historii Niemiec*, red. M. Łukasiewicz, Londyn 1990.

symboliczną – inscenizacjami historycznymi, rytuałami, dyskursami³. Z czasem pojawiły się bardziej precyzyjne definicje tego pojęcia, jak np. ta autorstwa polskiej germanistki Anny Wolff-Powęskiej: polityka historyczna to „świadome działanie klasy politycznej, jej administracji, urzędników mające na celu kształtowanie zakresu i charakteru zbiorowej pamięci”⁴. Warszawski badacz Tomasz Stryjek uważa, że celem takich działań jest „integracja obywateli, legitymizacja państwa i własnego obozu politycznego, delegitymizacja i pokonywanie przeciwników, umacnianie pozycji państwa na arenie międzynarodowej, a nawet zmuszanie sąsiadów do ustępstw terytorialnych”⁵.

Polityka historyczna ma z reguły wymiar instytucjonalny, co przejawia się w działalności klasycznych i nowo powstałych instytucji państwowych czy organizacji publicznych. Badacze wyróżniają cztery główne czynniki, które kształtują historyczne dyskursy obywateli w społeczeństwie demokratycznym. Są nimi: rząd jako przedstawiciel polityczny; organy samorządowe, które kreują i podtrzymują regionalne konteksty historyczne; niezależne media i społeczeństwo obywatelskie zjednoczone w stowarzyszeniach⁶. Ukraiński historyk Georgij Kasjanow podzielił aktorów mnemoniczych na instytucje państwowe, organizacje pozarządowe i zawodowych historyków⁷.

W tekście uwzględnia się teoretyczne aspekty poznania instytucjonalnej współpracy polsko-ukraińskiej i znaczenie lwowskich instytucji kultury dla kształtowania tożsamości narodowej Polaków i Ukraińców. Celem niniejszego artykułu jest analiza pamięciowych dyskursów oraz praktyk instytucji naukowo-kulturalnych Zakładu Narodowego im. Ossolińskich (dalej: ZNIO) i Lwowskiej Narodowej Naukowej Biblioteki im. Wasyła Stefanyka Narodowej Akademii Nauk Ukrainy (dalej: LNNBU) skierowanych na poszukiwanie, badanie oraz eksponowanie polskich i ukraińskich dóbr kultury, utraconych w czasie II wojny światowej i w pierwszych latach po wojnie. Podstawą źródłową badania są archiwalne materiały z Archiwum Zakładowego ZNIO.

³ J. Kalicka, P. Witek, *Polityka historyczna*, [w:] *Modi memorandi...*, s. 378.

⁴ A. Wolff-Powęska, *Pamięć – brzemię i uwolnienie. Niemcy wobec nazistowskiej przeszłości (1945–2010)*, Poznań 2011, s. 69–70.

⁵ Т. Стриєк, *Невлонні категорії. Нариси про гуманітаристику, історію і політику в сучасних Україні, Польщі та Росії*, Київ 2015, s. 31.

⁶ R. Traba, *Przeszłość w teraźniejszości. Polskie spory o historię na początku XXI wieku*, Poznań 2009, s. 61.

⁷ Г. Касьянов, *Past Continuous: Історична політика 1980-х–2000-х: Україна та сусіди*, Київ 2018, s. 102–200.

Początek II wojny światowej i zajęcie Lwowa przez sowiecką administrację zaznaczyły się na kulturalno-oświatowej przestrzeni miasta. Już w 1940 roku zlikwidowano ważne instytucje kultury – Muzeum Książąt Lubomirskich, Muzeum Archidiecezji Łacińskiej, Muzeum Ormiańskie, Muzeum Gminy Żydowskiej, Historyczne Muzeum Miasta Lwowa, Muzeum Staurologii, Muzeum Dzieduszyckich. Ich siedziby przeznaczono na inne cele, wskutek czego powierzchnia kolekcji muzealnych zmniejszyła się o 40% względem stanu z 1939 roku⁸. Ponad 20 000 artefaktów z Muzeum Lubomirskich podzielono pomiędzy Muzeum Historyczne, Muzeum Etnografii i Przemysłu Artystycznego i Galerię Obrazów. Następne lata okupacji niemieckiej stały się czasem reorganizacji bibliotek – utworzono Urząd Bibliotek Staatsbibliothek Lemberg, w którego 2. oddziale połączono zbiory Ossolineum i Biblioteki Baworowskich. Wiosną 1944 roku Niemcy rozpoczęły ewakuację najcenniejszych zbiorów do Krakowa (67 skrzyń z dyplomami, rękopisami, drukami dawnymi przewieziono dwoma transportami 18 marca i 1 kwietnia 1944 roku)⁹. Wtedy także ze Lwowa wywieziono 25 skrzyń cennych rękopisów i starych druków z bibliotek Naukowego Towarzystwa im. Tarasa Szewczenki oraz Domu Ludowego. Do Polski trafiły unikatowe archiwa ukraińskich organizacji politycznych i wojskowych oraz działaczy społecznych¹⁰.

Po zakończeniu wojny i zmianie granic większa część polskich zbiorów pozostała we Lwowie – administracyjnym centrum radzieckiej Ukrainy. Stały się one częścią Lwowskiej Filii Biblioteki Akademii Nauk USRR, utworzonej jeszcze 2 stycznia 1940 roku¹¹. Już wtedy rozpoczęły się starania polskiego społeczeństwa, środowiska naukowego i politycznego o przeniesienie

⁸ *Меморіал у справі польських культурних цінностей у Львові та їхньої передачі в дар Польщі*, [w:] *Львівська національна наукова бібліотека імені В. Стефаніка: переміщення і втрати фондів*, наук. ред. Я. Дашкевич, Г. Сварник, т. 2 (1946 – березень 1953): зб. документів і матеріалів, Львів 2019, с. 27.

⁹ W sierpniu 1945 roku skrzynie odnaleziono w Adelinie (później – Zagrodno) na Dolnym Śląsku. W październiku i kwietniu 1946 roku przewieziono je do Biblioteki Narodowej w Warszawie i po inwentaryzacji przekazano do Ossolineum we Wrocławiu. W kolejnych latach zbiory powracały z różnych miejsc, jak muzea (Muzeum Wawelskie), biblioteki (Biblioteka Czartoryskich, Biblioteka Kórnicka, Biblioteka Narodowa). Archiwum ZNIO, Sekretariat DS 541. 207/1: „Informacje o zbiorach dawnych. Zbiory rękopisemne Biblioteki – raport”, s. 4.

¹⁰ Т. Костенко, *Чи повернуться в Україну архіви Наукового товариства імені Шевченка?* „Дзеркало тижня” 2016, nr 38–39, 22–28 жовтня.

¹¹ Р. Дзюбан, *Передмова*, [w:] *Львівська національна наукова бібліотека імені В. Стефаніка: переміщення і втрати фондів*, наук. ред. Я. Дашкевич, М. Романюк, Г. Сварник, т. 1 (1939–1945): збірник документів і матеріалів, Львів 2010, с. X.

zbiorów Ossolineum do Polski¹². Kierownik II (polskiego) Sektora Lwowskiej Filii Biblioteki Akademii Nauk USRR Mieczysław Gębarowicz uzasadniał konieczność zwrotu zbiorów Ossolineum do Polski tak: „Ofiarowanie Ossolineum w całości i pozostałego mienia kulturalnego Narodowi Polskiemu, byłoby gestem, który by wywołał w Polsce, a zwłaszcza w Warszawie, jak najlepsze wrażenie”¹³. M. Gębarowicz przedstawiał też inne argumenty: „Polskiego charakteru instytucji, który uszanowali nawet Niemcy, nic nie zdoła zatrzeć, i odmawiać do niego prawa Polsce musiało być uważane za szczególnie akt złośliwości”¹⁴.

W pierwszych powojennych miesiącach Polacy zwracali się do władz polskich w formie publicznych apeli i listów otwartych, wzywając do podjęcia starań o przeniesienie dóbr kultury z ZSRR do Polski¹⁵. Często inicjatywy centralnych organów władzy ukraińskiej SRR były marginalizowane przez miejscową nomenklaturę partyjną. W kwietniu 1946 roku sekretarz lwowskiego komitetu obwodowego Komunistycznej Partii Ukrainy Iwan Hruszecki zwrócił się do wiceprzewodniczącego Rady Ministrów ukraińskiej SRR Mykoły Bażana z uzasadnieniem braku konieczności przeniesienia do Polski Panoramy Raclawickiej. Urzędnik konkludował, że płótno zostało zniszczone w wyniku działań wojennych w 1944 roku (uszkodzenia sięgały powierzchni 400 m²), przewiezione do klasztoru Bernardynów i „nie ma wartości historycznej dla Lwowa i współczesnego Polskiego państwa, więc nie ma potrzeby przewiezienia jej do Polski”¹⁶.

Na podstawie umowy między ZSRR a Polską w lipcu 1946 roku Lwowska Filia Biblioteki Akademii Nauk USRR wysłała do Polski pierwszy powojenny transport – 417 skrzyń zawierających 150 069 książek i rękopisów. Drugi transport, wysłany w marcu 1947 roku, składał się z 36 skrzyń z 7041 starodrukami i 129 skrzyń nowych druków – łącznie zawierał 60 340 egzemplarzy. W sumie w latach 1946–1947 z lwowskiej biblioteki do Polski wysłano

¹² Zob. M. Matwijów, *Walka o lwowskie dobra kultury w latach 1945-1948*, Wrocław 1996.

¹³ *Меморіал у справі польських культурних цінностей у Львові та їхньої передачі в дар Польщі*, [w:] *Львівська національна наукова бібліотека...*, т. 2, с. 24.

¹⁴ *Ibidem*.

¹⁵ *Kalendarium starań o przeniesienie zbiorów Ossolińskich ze Lwowa do Wrocławia*, Archiwum ZNIO, Sekretariat DS 0720. 45/30: Informacja o zbiorach bibliotecznych – starania o przeniesienie zbioru Ossolińskich ze Lwowa do Wrocławia. Od – 1994, s. 1–3.

¹⁶ *Доповідна записка секретаря Львівського обкому КП(б)У Івана Грушецького заступнику Голови Ради Міністрів УРСР Миколі Бажану про недоцільність передачі Рацлавницької панорами до Польщі*, [w:] *Львівська національна наукова бібліотека...*, т. 2, с. 36–37.

w dwóch transportach 217 440 pozycji¹⁷. W tym samym czasie do Moskwy wysłano 10 000 książek (wydania z XIX i XX wieku) w celu zorganizowania działu Polonika, który nigdy nie powstał. Według szacunków lwowskiego historyka Romana Dziubana, w latach 1945–1947 z działu rękopisów ówczesnego II (polskiego) sektora Biblioteki przekazano ponad 80% rękopisów przedwojennego Ossolineum¹⁸. W 1946 roku Muzeum Śląskie we Wrocławiu (później Muzeum Narodowe we Wrocławiu) otrzymało od strony ukraińskiej 62 obrazy, które znajdowały się niegdyś w Galerii Obrazów Muzeum Lubomirskich. W 1957 roku przekazano część czasopism „Gazeta Narodowa”, „Gazeta Lwowska”, „Gazeta Korespondenta Warszawskiego”, „Dziennik Ustaw i Rozporządzeń Krajowych”¹⁹.

Włączenie Ossolineum w strukturę Polskiej Akademii Nauk jako „pomocniczej jednostki o charakterze naukowym”²⁰, nie przerwało sporadycznych kontaktów pomiędzy ZNio a Lwowską Filią Biblioteki Akademii Nauk USRR. Na początku lat siedemdziesiątych XX wieku ówczesny dyrektor Lwowskiej Filii Biblioteki Akademii Nauk USRR Jewhen Iwancow wyraził zgodę na przekazanie do Wrocławia duplikatów polskich czasopism w zamian za polskie naukowe czasopisma humanistyczne. W marcu 1970 roku przedstawicielka Ossolineum Krystyna Korzon, która przyjechała do Lwowa w celu organizacji procesu przekazania czasopism, konstatowała, że poprzednie próby takiej wymiany kończyły się niepowodzeniem, bo „nie było nikogo, kto zorganizowałby konkretną wymianę i wysłał otrzymane czasopisma”²¹. Ówczesny dyrektor ZNio Janusz Albin potwierdzał gotowość

¹⁷ M. Gałyga, *Wystawa „Ossolineum – spuścizna narodowa rozdarta...”*, Archiwum ZNio, Sekretariat DS 541. 207/4: Informacje o zbiorach dawnych. Scalanie rozdzielonej kolekcji Ossolińskiej, s. 8.

¹⁸ Р. Дзюбан, *Передмова*, [w:] *Львівська національна наукова бібліотека...*, т. 1, с. XVIII.

¹⁹ *Список литературы переданной Львовской библиотекой Академии Наук в порядке книгообмена, библиотеке „Оссолинских” г.о.р. Вроцлав*, Archiwum ZNio, Dział Nowych Druków Ciągłych. ВДС 412. 74/8: Dokumentacja dotycząca nabytków bieżących wydawnictw ciągłych. Wymiana z Biblioteką Lwowa AN. 1957, s. 19.

²⁰ *Informacja dotycząca stanu prawnego i stanu majątkowego Polskiej Akademii Nauk Zakładu Narodowego im. Ossolińskich – Biblioteki we Wrocławiu oraz Zakładu Narodowego im. Ossolińskich – Fundacji J. M. Ossolińskiego we Lwowie*, Archiwum ZNio, Sekretariat DS 012. 206/4: Organizacja własnej jednostki. Informacja dotycząca stanu prawnego i stanu majątkowego Polskiej Akademii Nauk Zakładu Narodowego im. Ossolińskich – Biblioteki we Wrocławiu oraz Zakładu Narodowego im. Ossolińskich – Fundacji J. M. Ossolińskiego we Lwowie, s. 1.

²¹ K. Korzon, *Notatka w sprawie możliwości wymiany czasopism z Biblioteką Ukraińskiej Akademii Nauk we Lwowie*, 8.03.1970, Archiwum ZNio, Dział Nowych Druków

do wymiany ze Lwowem „wszystkich polskich czasopism we Lwowie”, przedstawiając listę polskich aktualnych czasopism naukowych i gotowość ich wymiany za pośrednictwem Akademii Nauk ZSRR²². Od maja do czerwca 1987 roku Lwowska Biblioteka w porozumieniu z Ministerstwem Kultury ZSRR przekazała w darze 2456 książek z XIX i XX wieku²³.

W przededniu demokratycznych przemian w Polsce i Ukrainie kwestia pamiątek polskiej kultury zaczęła być poruszana na najwyższym szczeblu państwowym. Rozpoczęły się wtedy otwarte polsko-ukraińskie dyskusje na temat spuścizny historycznej. W 1988 roku Minister Kultury i Sztuki PRL Aleksander Krawczuk, przebywając z wizytą w USRR, podpisał umowę o współpracy kulturalnej i po powrocie stwierdził, że Polska jako państwo nie może pretendować do zbiorów Ossolineum: „Otóż muszę wyjaśnić, że pod względem prawnym rzecz tak się przedstawia: Maksymilian Ossoliński ofiarował swoje zbiory miastu Lwów. Uczynił to w testamencie. I to jest zatem prawnie własność miasta. Nawet biorąc pod uwagę skrajne okoliczności, to my nie mamy żadnych szans przed żadnym Trybunałem Międzynarodowym, bo takie są fakty. Oczywiście, nie mamy takich zamiarów, ale podaję stan prawny”²⁴. Publiczne oświadczenie ministra wywołało oburzenie we wrocławskim środowisku naukowym i innych ośrodkach kraju. Rada naukowa Biblioteki Ossolińskich publicznie stwierdziła, że fundator ofiarował Zakład i jego kolekcje polskiemu narodowi, czym wypełniał kulturową lukę po wywiezionej Bibliotece Załuskich²⁵. Apelując do Ministra Krawczuka, Rada Naukowa Biblioteki Ossolińskich stwierdziła, że w żadnym dokumencie („Ustanowienie familijne Biblioteki Publicznej pod imieniem Ossolińskich we Lwowie” z 18 października 1816 r.; Przywi-

Ciągłych. BDC 412. 74/9: Dokumentacja dotycząca nabytków bieżących wydawnictw ciągłych. Wymiana z Biblioteką Lwowa AN. 1970, s. 10.

²² *List dyrektora Biblioteki Ossolineum J. Albina do dyrektora Biblioteki Ukraińskiej Akademii Nauk, Wrocław, 16.04.1970 r.*, Archiwum ZNIO, Dział Nowych Druków Ciągłych. BDC 412. 74/9: Dokumentacja dotycząca nabytków bieżących wydawnictw ciągłych. Wymiana z Biblioteką Lwowa AN. 1970, s. 1.

²³ *Книги из фондов Львовской научной библиотеки им. В. Стефанюка АН УССР переданные в дар ПНР*, Archiwum ZNIO, Dział Gromadzenia Nowych Druków Zwartych. BG 4112. 73/99: Dokumentacja dotycząca nabytków druków zwartych. Dary. Dar książek przekazanych przez Lwowską Bibliotekę Naukową Ukraińskiej Akademii Nauk. 1987, s. 3–77.

²⁴ S. Goszczurny, *Po raz pierwszy w historii. Rozmowa z ministrem kultury i sztuki, prof. Aleksandrem Krawczukiem o stosunkach kulturalnych między Polską a Ukrainą*, „Rzeczpospolita” 1988, nr 139, s. 7.

²⁵ *Rada Naukowa Biblioteki Ossolińskich oczekuje poparcia środowisk twórczych i naukowych*, „Gazeta Robotnicza” 1988, nr 156, s. 1.

lej austriackiego cesarza Franciszka I z 4 czerwca 1817 r., testament Józefa Maksymiliana Ossolińskiego z 15 stycznia 1824 r.) nie ma wzmianki o darze zbiorów dla Lwowa, ale jest zapisane, że: „Lwów miał być jedynie miejscem działania Zakładu, natomiast Zakład ze swymi zbiorami ofiarowany został przez fundatora narodowi polskiemu, przez cały okres swego istnienia we Lwowie miał pod każdym względem charakter polski oraz realizował zadania związane z rozwojem nauki i kultury polskiej”²⁶.

Polska debata o przynależności zbiorów Ossolineum nie trwała długo. Po otrzymaniu protestu Rady Naukowej Biblioteki Ossolińskich, a także po konsultacjach z Dyrektorem Biblioteki Ossolińskich Albinem, Minister Krawczuk zamieścił w gazecie „Rzeczpospolita” sprostowanie, uznając że Maksymilian J. Ossoliński miał zamiar ofiarować zbiory narodowi polskiemu, a końcowym efektem negocjacji z ukraińską stroną ma być nie zwrot czy rewindykacja kolekcji, a możliwość wymiany, deponowania, mikrofilmowania, badania kolekcji: „Jestem głęboko przekonany, że te wartości i dobra kultury winny być przedmiotem nie sporów i przetargów pomiędzy narodami, lecz właśnie elementem porozumienia i wspólnej troski o pomniki wspólnej przeszłości”²⁷.

Warto zwrócić uwagę, że teza o darze kolekcji Ossolińskich miastu Lwów była jednym z argumentów ukraińskich elit po odzyskaniu niepodległości. W 1992 roku lider demokratycznej partii Ludowy Ruch Ukrainy Wiaczesław Czornowił stwierdził: „Ossolińscy przekazali zbiory miastu [...]. Podnoszono sprawę zwrotu biblioteki. Powtarzam – zapisał ją miastu właściciel. Jest w zbiorach sporo ukrainistyki. Kiedy Polacy podnoszą ten problem – nasi natychmiast znajdują przykłady po drugiej stronie granicy”²⁸. Podobne stanowisko w sprawie zbiorów zajmowała znana ukraińska archeolog Łarysa Kruszelnicka, od 1991 roku Dyrektor LNNBU, uważając, że „stawianie pytania o księgozbiór Ossolineum jako własności wyłącznie polskiego narodu nie ma podstaw [...]. Wszystkie materiały swoją treścią związane blisko z ekonomicznym, politycznym, kulturowym

²⁶ *List otwarty Rady Naukowej Zakładu Narodowego im. Ossolińskich we Wrocławiu do prof. Aleksandra Krawczuka, ministra kultury i sztuki PRL. Wrocław, 30 czerwca 1988 r., „Gazeta Robotnicza” 1988, nr 156, s. 1.*

²⁷ *Jeszcze raz o Ossolineum. Wypowiedź prof. Aleksandra Krawczuka, „Rzeczpospolita” 1988, nr 187, s. 3.*

²⁸ *Zazdrość i zawiść. Z Wiaczesławem Czornowiłem, współprzewodniczącym Ludowego Ruchu Ukrainy, rozmawiają Alicja Albrecht i Krzysztof Mroziewicz, „Polityka” 1992, nr 20, s. 11.*

życiem Ukrainy, Białorusi, Litwy”²⁹. Odpowiedź wicedyrektor Biblioteki Ossolińskich Dobrosławy Platt była stanowcza: „Dziś więc, kiedy naród ukraiński stara się ustalić swoją tożsamość i zapewne zadbać również o respektowanie prawa własności, nie ma powodu, aby przejmował to, co do jego kultury nie należy”³⁰.

Na początku lat dziewięćdziesiątych przywrócenie statusu nośnika kulturowej pamięci i narodowej tożsamości Polaków było dla ZNIO integralną częścią kwestii zjednoczenia w jednym miejscu wszystkich zbiorów przedwojennego Ossolineum. Powołany w 1990 roku na Dyrektora ZNIO Adolf Juzwenko pisał: „Po zrzućeniu przez Polaków w r. 1989 pęć komunistycznego zniewolenia, odczuwamy potrzebę tworzenia struktur służących kształtowaniu się społecznej podmiotowości narodu. W procesie tym rolę szczególną odegrać mogą placówki z bogatą tradycją i etosem, którego nie udało się zniszczyć totalitarnym rządóm. Do nich należy Zakład Narodowy im. Ossolińskich. Przywrócenie mu statusu fundacji dobrze służyć będzie rozwojowi narodowej nauki i kultury a także sprzyjać ugruntowywaniu się poczucia zbiorowej odpowiedzialności za losy Narodu”³¹. W dniach 28 maja – 25 czerwca 1990 roku Biblioteka ZNIO zorganizowała wystawę „Ossolineum – rozdarte dziedzictwo narodowe”, na której przedstawiono braki lwowskich artefaktów we wrocławskich zbiorach rękopisów, czasopism, ikonografii, kartografii, numizmatyki, sfragistyki. Kuratorzy wystawy mieli nadzieję, że „nowa generacja Ukraińców i Polaków, wolna od resentymentów antagonizujących ich dziadków, stworzy uczciwy model dobrego sąsiedztwa”³².

Teza o „darze zbiorów Ossolineum dla miasta Lwowa” była głównym wyzwaniem polsko-ukraińskich dyskusji w latach dziewięćdziesiątych. W ślad za przemianami demokratycznymi Rząd RP powołał w 1990 roku stanowisko Pełnomocnika Rządu do Spraw Polskiego Dziedzictwa Kulturowego za Granicą, którego pierwszym zadaniem było udokumentowanie strat polskiego dziedzictwa kulturowego w czasie II wojny światowej³³.

²⁹ Л. Крушельницька, *Правдиво про Оссолінеум*, „Пам’ятки України” 1994, nr 3–6, s. 85.

³⁰ D. Platt, *Ossolineum – polska instytucja narodowa we Lwowie*, Archiwum ZNIO, Sekretariat DS 541. 207/4: Informacje o zbiorach dawnych. Scalanie rozdzielonej kolekcji Ossolińskiej, s. 59.

³¹ A. Juzwenko, *Ossolineum – przeszłość i przyszłość*, Archiwum ZNIO, Sekretariat DS 541. 207/4: Informacje o zbiorach dawnych. Scalanie rozdzielonej kolekcji Ossolińskiej, s. 2.

³² M. Gałyga, *Wystawa „Ossolineum – spuścizna narodowa rozdarta...”*, s. 26.

³³ *List Pełnomocnika Rządu do Spraw Polskiego Dziedzictwa Kulturowego za Granicą do Dyrekcji Biblioteki PAN – Zakładu Narodowego im. Ossolińskich*. Warszawa, 1992-03-19,

W 1992 roku Dyrektor ZNIO Adolf Juzwenko w liście do Pełnomocnika Rządu do Spraw Polskiego Dziedzictwa Kulturalnego za Granicą Wojciecha Kowalskiego przedstawił argumenty ZNIO w polsko-ukraińskich dyskusjach na temat zjednoczenia we Wrocławiu wszystkich zbiorów Ossolineum: „Pozostające nadal we Lwowie ossolińskie zbiory biblioteczne i muzealne, jako dziedzictwo kulturowe narodu, stworzone z inicjatywy prywatnej, dzięki darowiznom rodowym, zapisom testamentowym, szczodrości ludzi nauki, kultury oraz zwykłych obywateli, zgodnie z intencją twórców i wolą darczyńców, służyć winno narodowi polskiemu w kraju. Uważamy, że hierarchizowanie ważności poszczególnych grup zbiorów ossolińskich byłoby czynnością sprzeczną z wolą twórców, a także z celami, do realizacji których, ZNIO został powołany”³⁴. Początkowy cel działalności Pełnomocnika Rządu do Spraw Polskiego Dziedzictwa Kulturalnego za Granicą miał dwa punkty – utworzenie we Lwowie filii Ossolineum dla zabezpieczenia zaplecza działalności stacji naukowej PAN oraz otrzymanie od ukraińskiej strony gwarancji swobodnego dostępu polskich badaczy do kolekcji ossolińskich i ich zmikrofilmowania przez polską stronę³⁵.

23 września 1997 roku w imieniu polskiego rządu Pełnomocnik Rządu do Spraw Polskiego Dziedzictwa Kulturalnego za Granicą złożył Ukrainie osiem wniosków rewindykacyjnych, wśród nich wniosek dotyczący zbiorów ossolińskich³⁶. Ostatni dokument podkreślał polski charakter narodowy zbiorów i fakt, że J. M. Ossoliński nigdy nie miał zamiaru darować biblioteki miastu, a poświęcił ją narodowi polskiemu w zamian za zniszczoną decyzją Katarzyny II Bibliotekę Rzeczypospolitej zwaną Biblioteką Załuskich³⁷.

Archiwum ZNIO, Sekretariat DS 541. 207/4: Informacje o zbiorach dawnych. Scalanie rozdzielonej kolekcji Ossolińskiej, s. 32–33.

³⁴ List Dyrektora ZNIO d-ra A. Juzwenki do Pełnomocnika Rządu d/s Polskiego Dziedzictwa Kulturalnego za Granicą. Wrocław, 7. IV. 1992, Archiwum ZNIO, Sekretariat DS 541. 207/4: Informacje o zbiorach dawnych. Scalanie rozdzielonej kolekcji Ossolińskiej, s. 42.

³⁵ Notatka ze spotkania dyrekcji Biblioteki ZNIO oraz przedstawicieli Rady Naukowej Biblioteli z dr. habil. Wojciechem Kowalskim, Pełnomocnikiem Rządu d/s Polskiego Dziedzictwa Kulturalnego za Granicą. Spotkanie odbyło się w Bibliotece w grudniu 1991 roku, Archiwum ZNIO, Sekretariat DS 541. 207/4: Informacje o zbiorach dawnych. Scalanie rozdzielonej kolekcji Ossolińskiej, s. 51.

³⁶ Odpowiedź ministra kultury i dziedzictwa narodowego na interpelację nr 26173 w sprawie dawnych zbiorów Ossolineum pozostałych we Lwowie [online] <http://www.sejm.gov.pl/sejm7.nsf/InterpelacjaTresc.xsp?key=6134F8DF> [dostęp: 10.10.2020].

³⁷ Wniosek rewindykacyjny zbiorów Zakładu Narodowego im. Ossolińskich, Archiwum ZNIO, Sekretariat DS 414. 206/28: Rewindykacja. Wniosek rewindykacyjny zbiorów ZNIO – Pełnomocnik Rządu ds. Polskiego Dziedzictwa Kulturalnego za Granicą, s. 1.

We wniosku stwierdzono także, że „Ossolineum nie gromadziło nigdy rękopisów ukraińskich, a były one przedstawione w odrębnych lwowskich zbiorach bibliotecznych”³⁸.

Prawnym pretekstem do wniosku rewindykacyjnego był niezadawniony charakter prawa Fundacji, a także charakter zbiorów oraz „Porozumienie między Rządem Rzeczypospolitej Polskiej a Rządem Ukrainy w sprawie ochrony i zwrotu dóbr kultury utraconych i bezprawnie przemieszczonych podczas II wojny światowej” podpisane 26 czerwca 1996 roku³⁹. Polski wniosek rewindykacyjny zawierał propozycje restytucji archiwum, zbioru starych druków, rękopisów, kartografii, druków z XIX i XX wieku, czasopism oraz muzealnych kolekcji znio „stanowiących dziedzictwo kulturalne narodu polskiego, jego wysiłkiem zgromadzonych i utrzymywanych”⁴⁰. Muzealne pamiątki z listy rewindykacyjnej przechowywane były w Lwowskim Muzeum Historycznym, Lwowskiej Galerii Obrazów, LNNBU, kijowskim Muzeum Zachodniej i Wschodniej Sztuki oraz Muzeum Sztuki w Wilnie⁴¹. W październiku 2002 roku strona ukraińska złożyła wniosek rewindykacyjny dotyczący części Archiwum Towarzystwa Naukowego im. Tarasa Szewczenki znajdującego się w Bibliotece Narodowej w Warszawie⁴².

Wspomniane porozumienie z czerwca 1996 roku zapoczątkowało międzynarodowy i międzyinstytucjonalny dialog w sprawie polskich i ukraińskich dóbr kultury. Na jego mocy powstała Międzyrządowa Komisja Polsko-Ukraińska ds. ochrony i zwrotu dóbr kultury utraconych i bezprawnie przemieszczonych podczas II wojny światowej, która stała się zasadniczym forum negocjacji na temat zwrotu ukraińskich i polskich dóbr kultury i działań w tym kierunku⁴³. Na posiedzeniach komisji z udziałem nie tylko urzędników, ale także dyrektorów muzeów i bibliotek (A. Juzwenko,

³⁸ *Ibidem*, s. 2.

³⁹ *Угода між Урядом України та Урядом Республіки Польща про співробітництво у справі охорони та повернення втрачених і незаконно переміщених під час Другої світової війни культурних цінностей* [online] https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/616_120#Text [dostęp: 11.08.2020].

⁴⁰ *Wniosek rewindykacyjny zbiorów Zakładu Narodowego im. Ossolińskich...*, s. 11.

⁴¹ *Odpowiedź podsekretarza stanu w Ministerstwie Kultury i Dziedzictwa Narodowego – z upoważnienia ministra – na interpelację nr 3320 w sprawie Zakładu Narodowego im. Ossolińskich we Lwowie* [online] <http://orka2.sejm.gov.pl/IZ5.nsf/main/24C59E16> [dostęp: 07.12.2020].

⁴² *Ibidem*.

⁴³ Efektem współpracy między instytucjami archiwalnymi, w szczególności Państwowym Komitetem Archiwów Ukrainy i Naczelną Dyрекcją Archiwów Państwowych RP była publikacja *Dziedzictwo archiwalne we współpracy Polski i Ukrainy. Praca zbiorowa*, red. W. Sępnia, Warszawa 2009.

M. Romaniuk, B. Woznycki, J. Petrus) omawiano m.in. potrzebę wypracowania koncepcji „wspólnego dziedzictwa archiwalnego”⁴⁴.

Zapoczątkowany w drugiej połowie lat dziewięćdziesiątych polsko-ukraiński dialog zaowocował opracowaniem modelu współpracy w dziedzinie ochrony i badania polskich i ukraińskich dóbr kultury. Między 20 i 22 kwietnia 2003 roku we Wrocławiu podpisano protokół trzeciego posiedzenia Zespołu Ekspertów ds. „Ossolineum” Międzyrządowej Komisji Polsko-Ukraińskiej ds. ochrony i zwrotu dóbr kultury utraconych i bezprawnie przemieszczonych podczas II wojny światowej, w którym zaproponowano wymianę archiwum ZNIO na dokumenty archiwum Towarzystwa Naukowego im. Tarasa Szewczenki po ich opracowaniu i zmikrofilmowaniu. W listopadzie 2003 roku ZNIO i LNNBU podpisały Umowę o realizację projektu dokumentacyjno-informacyjnego dotyczącego dziedzictwa kulturowego Polski i Ukrainy w zasobach biblioteki im. Wasyla Stefanyka we Lwowie i ZNIO⁴⁵. Kolejna umowa, podpisana podczas spotkania dyrektorów Romaniuka i Juzwenki w kwietniu 2004 roku, umożliwiła rozpoczęcie skanowania zbiorów lwowskiej biblioteki, coroczną wymianę pracowników sprzyjającą wzajemnemu poznaniu zbiorów, warunków ich przechowywania, udostępniania i sposobu opracowywania. Zarówno Biblioteka Stefanyka, jak i Zakład Narodowy zgodziły się, by ich zbiory były skanowane i przekazywane ze Lwowa do Wrocławia i z Wrocławia do Lwowa. Intencją obu stron było, by zbiory ossolińskie łączyły, a nie dzieliły Ukraińców i Polaków.

Na piątym posiedzeniu Międzyrządowej Komisji Polsko-Ukraińskiej ds. ochrony i zwrotu dóbr kultury utraconych i bezprawnie przemieszczonych podczas II wojny światowej we Lwowie w grudniu 2010 roku podjęto kwestię „możliwości wzajemnego przekazania materiałów z archiwum Towarzystwa Naukowego im. Tarasa Szewczenki z Biblioteki Narodowej

⁴⁴ *Протокол V засідання Міжурядової українсько-польської комісії у справі охорони та повернення втрачених і незаконно переміщених під час Другої світової війни культурних цінностей, Львів, 2-3 грудня 2010 р.*, Archiwum ZNIO, Sekretariat DS 0723. 45/25; Współpraca z zagranicą – Wspólne przedsięwzięcia ZNIO i instytucji ukraińskich. 2010, s. 20.

⁴⁵ *Угода про реалізацію спільного документаційно-інформаційного проекту, що стосується української і польської культурної спадщини українського і польського народів у фондах Львівської наукової бібліотеки ім. В. Стефаника та Національного закладу ім. Оссолінських у Вроцлаві*, Archiwum ZNIO, Sekretariat DS 0720. 206/26; Umowy i porozumienia o bezpośredniej współpracy. Umowa o realizacji projektu dokumentacyjno-informacyjnego dotyczącego dziedzictwa kulturowego Polski i Ukrainy w zasobach biblioteki im. Wasyla Stefanyka we Lwowie i ZNIO z dnia 21.11.2003. 2003, s. 2.

w Warszawie i Zakładu Narodowego im. Ossolińskich oraz materiałów archiwum Ossolineum z Lwowskiej Narodowej Biblioteki Naukowej Ukrainy im. Wasyla Stefanyka”⁴⁶. 30 marca 2013 roku podpisano nową Umowę o realizacji wspólnego projektu dokumentacyjno-informacyjnego dotyczącego ukraińskiego i polskiego dziedzictwa kulturowego w zbiorach Lwowskiej Narodowej Naukowej Biblioteki Ukrainy im. Wasyla Stefanyka oraz Zakładu Narodowego im. Ossolińskich we Wrocławiu⁴⁷. Jej celem było określenie zasad digitalizacji zbiorów. A już 3 marca 2015 roku kolejną umowę instytucje lwowska i wrocławska powołały stanowisko Pełnomocnika ZNIO we Lwowie, który by koordynował wspólny projekt dokumentacyjno-informacyjny i kontrolował wykonanie postanowień umów⁴⁸. Od 18 maja 2015 roku Pełnomocniczką ZNIO przy LNNBU była Wiktoria Malicka⁴⁹. W październiku 2019 roku polska strona przekazała LNNBU kopie cyfrowe Archiwum Towarzystwa Naukowego im. Tarasa Szewczenki, wywiezione przez Niemców w 1944 roku⁵⁰.

⁴⁶ *Протокол V засідання Міжурядової українсько-польської комісії у справі охорони та повернення втрачених і незаконно переміщених під час Другої світової війни культурних цінностей, Львів, 2–3 грудня 2010 р.*, Archiwum ZNIO, Sekretariat DS 0723. 45/25: Współpraca z zagranicą – Wspólne przedsięwzięcia ZNIO i instytucji ukraińskich, 2010, s. 21.

⁴⁷ *Umowa o realizacji wspólnego dokumentacyjno-informacyjnego projektu dotyczącego ukraińskiego i polskiego dziedzictwa kulturowego w zbiorach Lwowskiej Narodowej Naukowej Biblioteki Ukrainy im. W. Stefanyka oraz Zakładu Narodowego im. Ossolińskich we Wrocławiu zawarta 30 marca 2013 roku we Lwowie*, Archiwum ZNIO, Sekretariat DS 0712. 60/23: Współpraca z innymi instytucjami krajowymi, towarzystwami i organizacjami, osobami fizycznymi, firmami, Lwów, 2013, s. 7–10.

⁴⁸ *Aneks do Umowy o realizacji wspólnego dokumentacyjno-informacyjnego projektu dotyczącego ukraińskiego i polskiego dziedzictwa kulturowego w zbiorach Lwowskiej Narodowej Naukowej Biblioteki Ukrainy im. W. Stefanyka oraz Zakładu Narodowego im. Ossolińskich we Wrocławiu z dn. 03. 03 2015 r. zawarty 5 maja 2015 r.*, Archiwum ZNIO, Sekretariat DS 0712. 105/25: Współpraca z innymi instytucjami krajowymi, towarzystwami, organizacjami, osobami fizycznymi, firmami. Korespondencja merytoryczna, Lwów, 2015, s. 19.

⁴⁹ *List dyrektora ZNIO d-ra Adolfa Juzwenki do Dyrektora Generalnego Lwowskiej Narodowej Naukowej Biblioteki Ukrainy im. W. Stefanyka dr. hab. M. Romaniuka*, Wrocław, 18.05.2015 r., Archiwum ZNIO, Sekretariat DS 0712. 105/25: Współpraca z innymi instytucjami krajowymi, towarzystwami, organizacjami, osobami fizycznymi, firmami. Korespondencja merytoryczna, Lwów, 2015, s. 16.

⁵⁰ *Przekazanie kopii cyfrowych Archiwum Towarzystwa Naukowego im. Szewczenki* [online] <https://ossolineum.pl/index.php/aktualnosci/dzialalnosc-pelnomocnika-znio-we-lwowie/przekazanie-kopii-cyfrowych-archiwum-towarzystwa-naukowego-im-szewczenki/> [dostęp: 27.01.2021].

Pomyślna realizacja zaplanowanych zadań zainspirowała obie instytucje do poszukiwania nowych form współpracy. W 2006 roku za obopólną zgodą dyrektorów ZNIO i LNNBU rozpoczęto cykl comiesięcznych wykładów nazwanych „Spotkania Ossolińskie”, celem których było „kreowanie i umacnianie pozytywnego wizerunku Ossolineum i Rzeczypospolitej Polskiej poprzez oddziaływanie na opinię publiczną Lwowa; informowanie o Polsce współczesnej i jej historii oraz przekazywanie dobrych praktyk i doświadczeń polskich instytucji kultury. Uczestnictwo Ossolineum w życiu kulturalnym miasta pomaga w realizacji kluczowej współpracy z Biblioteką im. Stefanyka oraz lwowskimi muzeami, do których po wojnie trafiły ossolińskie kolekcje”⁵¹. W 2010 roku Konsul Generalny RP we Lwowie zainicjował program oświatowy „Razem w Europie”, którego częścią było rozszerzenie spotkań o wykłady dla studentów lwowskich uczelni w celu „zapoznania studentów z szeroko rozumianym dorobkiem naukowym naszego kraju”⁵². Ostatnie z przeprowadzonych 95 spotkań odbyło się w marcu 2020 roku i było poświęcone trudnemu tematowi stosunków polsko-ukraińskich, a mianowicie Kresom, ich spuściznie, obecności we współczesnych dyskursach społecznych – polskim i ukraińskim. Piętnaście lat polsko-ukraińskich spotkań, które, mamy nadzieję, będą kontynuowane po przerwie spowodowanej pandemią, pokazały gotowość elit obu narodów do otwartego i szczerego dialogu na temat wspólnej historii i współczesności.

Zaproponowana przez francuskiego historyka Pierre’a Norę kategoria *lieu de mémoire* (miejsce pamięci) wyraża nie tylko geograficzno-topograficzny wymiar pamiętania, lecz także duchowe i materialne artefakty historyczne, z pomocą których „krystalizuje się narodowe dziedzictwo”⁵³. Do miejsc pamięci zaliczamy zarówno historyczne muzealia, jak i pamiątki architektoniczne, w których skupione są historyczne artefakty. Na początku XXI wieku współpraca ZNIO i LNNBU poszerzyła się o prace renowacyjne ratujące lwowski pałac Baworowskich (zbudowany w 1639 roku jako Arsenał Sieniawskich, potem przebudowany na potrzeby biblioteki), gdzie mieści się

⁵¹ W. Malicka, *Spotkania Ossolińskie we Lwowie*, „Czasopismo Zakładu Narodowego imienia Ossolińskich” 2020, z. 31, s. 243.

⁵² *List Konsula Generalnego RP we Lwowie Grzegorza Opalińskiego do dyrektora ZNIO d-ra Adolfa Juzwenki. Lwów, 01.10.2010 r.*, Archiwum ZNIO, Sekretariat DS 0723. 45/25; *Współpraca z zagranicą – Wspólne przedsięwzięcia ZNIO i instytucji ukraińskich*. 2010, s. 11.

⁵³ K. Kończal, *Miejsca pamięci. O niebywałej karierze pewnej koncepcji badawczej*, [w:] *Polsko-niemieckie miejsca pamięci*, t. 4: *Refleksje metodologiczne*, red. R. Traba, H. H. Hahn, Warszawa 2013, s. 79.

Dział Sztuki LNNBU liczący 350 000 rycin, rysunków, akwareli, zdjęć, nut⁵⁴. W latach 2004–2005 LNNBU zrealizowała część prac restauracyjnych, współfinansowanych przez ukraińskiego działacza w USA Omeliana Antonowycza. W 2005 roku Dyrektor LNNBU Mirosław Romaniuk i Dyrektor ZNIO Adolf Juzwenko podpisali umowę o finansowanie przez ZNIO prac renowacyjnych Pałacu Baworowskich (na kwotę 560 000 zł) oraz wydanie dwujęzycznego katalogu zbiorów ossolińskich. LNNBU gwarantowała przekazanie dwóch pomieszczeń w Pałacu na cele Biura ZNIO oraz salę wystawienniczo-edukacyjną. Takie działanie ze strony ZNIO było okazaniem gotowości „podjęcia wysiłku przełamania stereotypów z ukraińskiej i polskiej strony”⁵⁵.

Zbiórka środków na odbudowę (pod patronatem medialnym dziennika „Rzeczpospolita”⁵⁶) trwała w Polsce od września 2005 do końca 2006 roku i pozwoliła zebrać 318 000 złotych⁵⁷. Dodatkowe 311 000 złotych ZNIO pozyskał w ramach programu operacyjnego Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego „Dziedzictwo kulturowe” (priorytet 3: „Ochrona dziedzictwa narodowego poza granicami Kraju”)⁵⁸. Aktywne zaangażowanie w zbiórkę Prezydenta Wrocławia Rafała Dutkiewicza i poparcie inicjatywy ze strony Stanisława Lema spowodowało pozytywną reakcję polskiego społeczeństwa, które było przekonane, że „polskie poparcie dla pomarańczowej rewolucji ułatwiło przełamywanie lodów w kontaktach polsko-ukraińskich”⁵⁹. Inicjatywę wspólnej renowacji pozytywnie oceniła honorowa dyrektor LNNBU Łarysa Kruszelnicka: „Albo jesteśmy w Europie, albo nadal mamy żelazną kurtynę. Jeśli jesteśmy w Europie, należy poprzeć tę inicjatywę. Musi być ona porządnie zrealizowana, aby nie było kolizji interesów, bo to zepsuje

⁵⁴ List dyrektora Lwowskiej Naukowej Biblioteki im. W. Stefanyka Narodowej Akademii Nauk Ukrainy prof. M. Romaniuka do dyrektora ZNIO d-ra Adolfa Juzwenki. Lwów, 11.08.2005, Archiwum ZNIO, Sekretariat: Pałac Baworowskich – zbiórka publiczna. 2005–2009, s. 1–4.

⁵⁵ List dyrektora ZNIO d-ra Adolfa Juzwenki do dyrektora Lwowskiej Naukowej Biblioteki im. W. Stefanyka Narodowej Akademii Nauk Ukrainy prof. M. Romaniuka Wrocław, 16.08.2005 r., Archiwum ZNIO, Sekretariat: Pałac Baworowskich – zbiórka publiczna. 2005–2009, s. 91.

⁵⁶ R. Bubnicki, Wrocław dla Lwowa, „Rzeczpospolita” 2005, nr 244, s. 11.

⁵⁷ Decyzja Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji Nr 170/2005. Warszawa 30 grudnia 2005 r., Archiwum ZNIO, Sekretariat: Pałac Baworowskich – zbiórka publiczna. 2005–2009, s. 121–122.

⁵⁸ List p.o. Dyrektora Departamentu do Spraw Polskiego Dziedzictwa Kulturowego za Granicą Jacka Millera do dyrektora ZNIO d-ra Adolfa Juzwenki. Warszawa, 16 maja 2006 r., Archiwum ZNIO, Sekretariat: Pałac Baworowskich – zbiórka publiczna. 2005–2009, s. 149.

⁵⁹ R. Bubnicki, Ossolineum powraca do Lwowa, „Rzeczpospolita” 2006, nr 142, s. 11.

nasze kontakty. Jeśli uda się stworzyć takie relacje, by wszystkie strony były zadowolone, będzie to działanie bardzo pozytywne”⁶⁰. Już 4 listopada 2006 roku uroczyste odkryto odnowiony Pałac Sztuki im. Tetiany i Omeliana Antonowyczów, w którym mieści się Biuro Pełnomocnika ZNIO przy LNNBU. Dla ZNIO współdziałanie w renowacji Pałacu Baworowskich oznaczało, że „istotą sporu nie są roszczenia Ossolineum do zwrotu zbiorów, ale wypracowanie mechanizmów, które pozwolą na łatwiejszy dostęp do nich osobom zajmującym się historią Polski”⁶¹.

W 2010 roku ZNIO i LNNBU podjęły wspólne starania w sprawie umieszczenia na fasadzie gmachu Biblioteki Stefanyka tablicy pamiątkowej, poświęconej Ossolineum i jego fundatorowi J. M. Ossolińskiemu. Uważano, że tablica (z napisami po ukraińsku, po polsku i po angielsku) „będzie najlepszym świadectwem nie tylko dobrych stosunków między naszymi instytucjami, ale w ogóle polsko-ukraińskiej współpracy”⁶². W lipcu 2013 roku władze miejskie Lwowa wydały zezwolenie na umieszczenie tablicy pamiątkowej, a 8 lipca 2015 roku została ona uroczyste odsłonięta. Inną wspólną akcją LNNBU i ZNIO było zlokalizowanie miejsca pochówku Ludwika Biernackiego, dyrektora Ossolineum w latach 1918–1939, zmarłego na zawał serca we wrześniu 1939 roku, kiedy do Lwowa wchodziły wojska radzieckie. Ataki na miasto uniemożliwiły pogrzeb w rodzinnym grobowcu na Cmentarzu Łyczakowskim i Biernackiego pochowano w ogrodzie obok gmachu Ossolineum. Jednak prace poszukiwawcze prowadzone pod auspicjami Rady Ochrony Pamięci Walk i Męczeństwa w latach 2010–2014 nie przyniosły rezultatu⁶³. Zatem 19 września 2014 roku w 75. rocznicę śmierci Biernackiego jego pamięć uczczono w czasie XLIII Nadzwyczajnego Spotkania Ossolińskiego, a do grobowca na Cmentarzu Łyczakowskim

⁶⁰ *Ibidem*.

⁶¹ A. Juzwenko, *Opinia o projekcie filmu dokumentalnego „Lwów, Wrocław... Ossolineum” autorstwa Jana Strękowskiego*, Wrocław, 12.07.2010 r., Archiwum ZNIO, Sekretariat DS 0723. 45/25; Współpraca z zagranicą – Wspólne przedsięwzięcia ZNIO i instytucji ukraińskich. 2010, s. 5.

⁶² *List dyrektora ZNIO d-ra Adolfa Juzwenki do Mera Lwowa Andrija Sadowoho*, Wrocław, 25.02.2013 r., Archiwum ZNIO, Sekretariat DS 0712. 60/23; Współpraca z innymi instytucjami krajowymi, towarzystwami i organizacjami, osobami fizycznymi, firmami. Lwów, 2013, s. 4.

⁶³ *List dyrektora ZNIO d-ra Adolfa Juzwenki do Sekretarza Generalnego ROPWiM d-ra Andrzeja Krzysztofa Kunerta*, Wrocław, 29.04.2010 r., Archiwum ZNIO, Sekretariat DS 0723. 45/25; Współpraca z zagranicą – Wspólne przedsięwzięcia ZNIO i instytucji ukraińskich. 2010, s. 5; *Ludwik Bernacki*, Archiwum ZNIO, Sekretariat DS 0712. 60/23; Współpraca z innymi instytucjami krajowymi, towarzystwami, organizacjami, osobami fizycznymi, firmami. Korespondencja merytoryczna. Lwów, 2014, s. 23.

przeniesiono ziemię z Ogródu Ossolińskich i dodano pamiątkowy napis⁶⁴. W grudniu 2018 roku przy ul. J. Stećka odsłonięto tablicę upamiętniającą prof. Mieczysława Gębarowicza, kustosza Muzeum Lubomirskich, ostatniego lwowskiego dyrektora ZNio⁶⁵.

Osiągnięte rezultaty współpracy ZNio i LNNBU demonstrują akceptację przez społeczeństwo polskie i ukraińskie wypracowanej formuły międzyinstytucjonalnego współdziałania w dziedzinie ochrony dóbr kultury, ich badania, eksponowania, mikrofilmowania. Są one również częścią szerszego dialogu, skierowanego na pojednanie ponad historycznymi podziałami. W maju 1996 roku legendarny Kurier z Warszawy Jan Nowak-Jeziorański, zastanawiając się nad procesem polsko-niemieckiego pojednania, pisał: „Budowanie mostów między narodami może być ważniejsze od formalnych sojuszy. Wymaga wielkiej wytrwałości i cierpliwości, nieulegania trudnościom i zniechęceniom, bo może się z czasem wydawać, że ruch na tej drodze jest jednokierunkowy”⁶⁶. Trudne rozmowy z połowy lat dziewięćdziesiątych na temat rewindykacji polskich i ukraińskich pamiątek kulturowych znajdujących się poza granicami państw, zostały zastąpione merytorycznym dialogiem ZNio i LNNBU na początku XXI wieku. Podjęte działania umożliwiły cały szereg wspólnych przedsięwzięć wystawienniczych, okrągłych stołów, lekcji, wymiany naukowej⁶⁷. Miasto Lwów, które jest „najważniejszym poza Polską miejscem, gdzie znajduje się dzisiaj istotna część polskiego dziedzictwa kulturowego”⁶⁸, stało się miejscem wspólnej pamięci kulturowej i częścią polityki historycznej skierowanej na porozumienie, nie podziały. Taka współpraca jest „jedną z możliwych dróg, jakimi mogą pójść inne placówki muzealno-biblioteczne, których zbiory po II wojnie światowej pozostały poza granicami kraju”⁶⁹.

⁶⁴ *Symboliczny pochówek dyrektora Ludwika Bernackiego* [online] <https://ossolineum.pl/index.php/aktualnosci/dzialalnosc-pelnomocnika-znio-we-lwowie/symboliczny-pochówek-dyrektora-ludwika-bernackiego/> [dostęp: 15.06.2020].

⁶⁵ W. Malicka, *Spotkania Ossolińskie we Lwowie...*, s. 248.

⁶⁶ J. Nowak-Jeziorański, *Rzeczpospolita atlantycka*, Wrocław 2014, s. 77.

⁶⁷ A. Juzwenko, *Remont i kopiowanie*, „Rzeczpospolita” 2005, nr 244, s. 11.

⁶⁸ P. Kosiewski, W. Konończuk, *Czy Polska odzyska od Ukrainy dzieła sztuki?* [online] <https://www.rp.pl/Plus-Minus/304129923-Czy-Polska-odzyska-od-Ukrainy-dzieła-sztuki.html> [dostęp: 16.04.2020].

⁶⁹ Archiwum Zakładowe ZNio, A. Sekretariat DS 0723. 45/25: Współpraca z zagranicą – Wspólne przedsięwzięcia ZNio i instytucji ukraińskich 2010, s. 5.

Bibliografia

ŹRÓDŁA ARCHIWALNE

ARCHIWUM ZAKŁADOWE ZNIO

- Sekretariat DS 012. 206/4: Organizacja własna jednostki. Informacja dotycząca stanu prawnego i stanu majątkowego Polskiej Akademii Nauk Zakładu Narodowego im. Ossolińskich – Biblioteki we Wrocławiu oraz Zakładu Narodowego im. Ossolińskich – Fundacji J. M. Ossolińskiego we Lwowie.
- Sekretariat DS 0712. 105/25: Współpraca z innymi instytucjami krajowymi, towarzystwami, organizacjami, osobami fizycznymi, firmami. Korespondencja merytoryczna. Lwów, 2015.
- Sekretariat DS 0712. 60/23: Współpraca z innymi instytucjami krajowymi, towarzystwami i organizacjami, osobami fizycznymi, firmami. Lwów, 2013.
- Sekretariat DS 0712. 60/23: Współpraca z innymi instytucjami krajowymi, towarzystwami, organizacjami, osobami fizycznymi, firmami. Korespondencja merytoryczna. Lwów, 2014.
- Sekretariat DS 0720. 206/26: Umowy i porozumienia o bezpośredniej współpracy. Umowa o realizację projektu dokumentacyjno-informacyjnego dotyczącego dziedzictwa kulturowego Polski i Ukrainy w zasobach biblioteki im. Wasyla Stefanyka we Lwowie i ZNio z dnia 21.11.2003.
- Sekretariat DS 0720. 45/30: Informacja o zbiorach bibliotecznych – starania o przeniesienie zbioru Ossolińskich ze Lwowa do Wrocławia. Od – 1994.
- Sekretariat DS 0723. 45/25: Współpraca z zagranicą – Wspólne przedsięwzięcia ZNio i instytucji ukraińskich. 2010.
- Sekretariat DS 414. 206/28: Rewindykacja. Wniosek rewindykacyjny zbiorów ZNio – Pełnomocnik Rządu do Spraw Polskiego Dziedzictwa Kulturalnego za Granicą.
- Sekretariat DS 541. 207/1: Informacje o zbiorach dawnych. Zbiory rękopisemne Biblioteki – raport.
- Sekretariat DS 541. 207/4: Informacje o zbiorach dawnych. Scalanie rozdzielonej kolekcji Ossolińskiej.
- Sekretariat: Pałac Baworowskich – zbiórka publiczna. 2005–2009.
- Dział Gromadzenia Nowych Druków Zwartych. BG 4112. 73/99: Dokumentacja dotycząca nabytków druków zwartych. Dary. Dar książek przekazanych przez Lwowską Bibliotekę Naukową Ukraińskiej Akademii Nauk. 1987.
- Dział Nowych Druków Ciągłych. BDC 412. 74/8: Dokumentacja dotycząca nabytków bieżących wydawnictw ciągłych. Wymiana z Biblioteką Lwowa AN. 1957.
- Dział Nowych Druków Ciągłych. BDC 412. 74/9: Dokumentacja dotycząca nabytków bieżących wydawnictw ciągłych. Wymiana z Biblioteką Lwowa AN. 1970.

PUBLIKACJE DRUKOWANE

- Bubnicki Rafał, *Ossolineum powraca do Lwowa*, „Rzeczpospolita” 2006, nr 142.
- Bubnicki Rafał, *Wrocław dla Lwowa*, „Rzeczpospolita” 2005, nr 244.
- Dziedzictwo archiwalne we współpracy Polski i Ukrainy. Praca zbiorowa*, red. W. Stępniaik, Warszawa 2009.

- Goszczurny Stanisław, *Po raz pierwszy w historii. Rozmowa z ministrem kultury i sztuki, prof. Aleksandrem Krawczukiem o stosunkach kulturalnych między Polską a Ukrainą*, „Rzeczpospolita” 1988, nr 139.
- Historikerstreit. Spór o miejsce III Rzeszy w historii Niemiec*, red. M. Łukasiewicz, Londyn 1990.
- Jeszcze raz o Ossolineum. Wypowiedź prof. Aleksandra Krawczuka*, „Rzeczpospolita” 1988, nr 187.
- Juzwenko Adolf, *Remont i kopiowanie*, „Rzeczpospolita” 2005, nr 244.
- Kalicka Joanna, Witek Piotr, *Polityka historyczna*, [w:] *Modi memorandi. Leksykon kultury pamięci*, red. M. Saryusz-Wolska, R. Traba, Warszawa 2014, s. 378–387.
- Kończal Kornelia, *Miejsca pamięci. O niebywalej karierze pewnej koncepcji badawczej*, [w:] *Polsko-niemieckie miejsca pamięci*, t. 4: *Refleksje metodologiczne*, red. R. Traba, H. H. Hahn, Warszawa 2013, s. 77–100.
- List otwarty Rady Naukowej Zakładu Narodowego im. Ossolińskich we Wrocławiu do prof. Aleksandra Krawczuka, ministra kultury i sztuki PRL. Wrocław, 30 czerwca 1988 r.*, „Gazeta Robotnicza” 1988, nr 156.
- Malicka Wiktoria, *Spotkania Ossolińskie we Lwowie*, „Czasopismo Zakładu Narodowego imienia Ossolińskich” 2020, z. 31, s. 243–249.
- Matwijów Maciej, *Walka o lwowskie dobra kultury w latach 1945–1948*, Wrocław 1996.
- Nowak-Jeziorański Jan, *Rzeczpospolita atlantycka*, Wrocław 2014.
- Rada Naukowa Biblioteki Ossolińskich oczekuje poparcia środowisk twórczych i naukowych*, „Gazeta Robotnicza” 1988, nr 156.
- Saryusz-Wolska Magdalena, *Pamięć kulturowa*, [w:] *Modi memorandi. Leksykon kultury pamięci*, red. M. Saryusz-Wolska, R. Traba, Warszawa 2014, s. 337–338.
- Traba Robert, *Przeszłość w teraźniejszości. Polskie spory o historię na początku XXI wieku*, Poznań 2009.
- Wolff-Powęska Anna, *Pamięć – brzemię i uwolnienie. Niemcy wobec nazistowskiej przeszłości (1945–2010)*, Poznań 2011.
- Zazdrość i zawiść. Z Wacławem Czornowilem, współprzewodniczącym Ludowego Ruchu Ukrainy, rozmawiają Alicja Albrecht i Krzysztof Mroziewicz*, „Polityka” 1992, nr 20.
- Касьянов Георгій, *Past Continuous: Історична політика 1980-х–2000-х: Україна та сусіди*, Київ 2018.
- Костенко Тетяна, *Чи повернуться в Україну архіви Наукового товариства імені Шевченка?*, „Дзеркало тижня” 2016, nr 38–39, 22–28 жовтня.
- Крушельницька Лариса, *Правдиво про Оссолінеум*, „Пам’ятки України” 1994, nr 3–6, s. 85–88.
- Львівська національна наукова бібліотека імені В. Стефаника: переміщення і втрати фондів*, наук. ред. Я. Дашкевич, М. Романюк, Г. Сварник, т. 1 1939–1945: збірник документів і матеріалів, Львів 2010.
- Львівська національна наукова бібліотека імені В. Стефаника: переміщення і втрати фондів*, наук. ред. Я. Дашкевич, Г. Сварник, т. 2 (1946 – березень 1953): зб. документів і матеріалів, Львів 2019.
- Стриєк Томаш, *Невловні категорії. Нариси про гуманітаристику, історію і політику в сучасних Україні, Польщі та Росії*, Київ 2015.

DOKUMENTY ELEKTRONICZNE

- Kosiewski Piotr, Konończuk Wojciech, *Czy Polska odzyska od Ukrainy dzieła sztuki?* [online] <https://www.rp.pl/Plus-Minus/304129923-Czy-Polska-odzyska-od-Ukrainy-dzieła-sztuki.html> [dostęp: 16.04.2020].
- Odpowiedź ministra kultury i dziedzictwa narodowego na interpelację nr 26173 w sprawie dawnych zbiorów Ossolineum pozostałych we Lwowie* [online] <http://www.sejm.gov.pl/sejm7.nsf/InterpelacjaTresc.xsp?key=6134F8DF> [dostęp: 10.10.2020].
- Odpowiedź podsekretarza stanu w Ministerstwie Kultury i Dziedzictwa Narodowego – z upoważnienia ministra – na interpelację nr 3320 w sprawie Zakładu Narodowego im. Ossolińskich we Lwowie* [online] <http://orka2.sejm.gov.pl/IZ5.nsf/main/24C59E16> [dostęp: 7.12.2020].
- Przekazanie kopii cyfrowych Archiwum Towarzystwa Naukowego im. Szewczenki* [online] <https://ossolineum.pl/index.php/aktualnosci/dzialalnosc-pelnomocnika-znio-we-lwowie/przekazanie-kopii-cyfrowych-archiwum-towarzystwa-naukowego-im-szewczenki/> [dostęp: 27.01.2021].
- Symboliczny pochówek dyrektora Ludwika Bernackiego* [online] <https://ossolineum.pl/index.php/aktualnosci/dzialalnosc-pelnomocnika-znio-we-lwowie/symboliczny-pochówek-dyrektora-ludwika-bernackiego/> [dostęp: 15.06.2020].
- Угода між Урядом України та Урядом Республіки Польща про співробітництво у справі охорони та повернення втрачених і незаконно переміщених під час Другої світової війни культурних цінностей* [online] https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/616_120#Text [dostęp: 11.08.2020].

‘O historii trzeba rozmawiać’ [‘We need to speak about history.’]
Cultural Cooperation between The Ossoliński National Institute
and Vasyl Stefanyk National Scientific Library of Ukraine in
Lviv as Historical Politics (End of the 20th century–Beginning
of the 21st century)

SUMMARY

The article deals with problem of Polish–Ukrainian cooperation in the field of restitution of national treasures. Memory discourses and practices of scientific and cultural institutions of The National Ossoliński Institute and of Vasyl Stefanyk National Scientific Library of Ukraine in Lviv aimed at searching, researching, and exhibiting Polish and Ukrainian cultural goods which were lost during World War II and in the first years after the war. This issue is made the subject of the analysis here. The paper shows that the results of this cooperation are a part of a broader Polish–Ukrainian dialogue aimed at reconciliation beyond historical divisions.

KEYWORDS

Poland, Ukraine, The National Ossoliński Institute, Vasyl Stefanyk National Scientific Library of Ukraine in Lviv, restitution, cultural cooperation